

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.22>

Е. В. Щербенко

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8706-9195>

кандидат філософських наук,

докторант

Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України

VITA NARRATIVA. ЄВРОПРІЯ І КРЕАТИВНИЙ КЛАС

Постановка проблеми. Нові виклики, пов'язані з російсько-українською війною, що йдуть корінням в особливості модернізації кожної з країн, черговий раз спричинили трансформацію не лише дослідницької перспективи, де йдеться про зміни світової системи безпеки, але й ретроспективи, в якій національне та релігійне відродження, феномен Майдану і Революції Гідності наразі постають як *sine qua non* здійснення демократичних реформ в Україні. Відповідна переоцінка цінностей та зміни нарративів, що відбувається нині також засобами «критики зброєю», очевидно, потребуватимуть зусиль більш як одного покоління суспільствознавців. Проте вже зараз доступно спробувати вирізнити у доробку тлумачення вітчизняного транзиту евристичні моменти, як-от запропонована Я. Грицаком візія Майдану 2013–2014 рр. як першої успішної революції креативного класу, що можуть правити за орієнтир у подальших дискусіях.

Аналіз останніх публікацій. Література, присвячена процесам перехідної доби в Україні, загалом неозора, дозволяє проте позначити певні константи її теоретичної інтерпретації. У ретроспективі, виділимо серед них наступні: триетапна схема модернізаційного переходу (лібералізація, інституціоналізація, консолідація), кореляція з цими викликами трьох найбільших криз, артикульованих у публічній сфері через нарратив революцій (1990, 2004, 2013–2014 рр.), нарешті, вимір їхньої післядії, пов'язаний з подоланням травм модернізації (теми Чорнобилю, Голодомору, «ленінопаду») у публічному дискурсі. (Для докладнішого знайомства з тезаурусом вітчизняної транзитології адресуємо читача до репрезентативного видання [1]).

Важливим при цьому постає не відзначений у відомих нам дослідженнях чинник «інтерактиву», або зворотного зв'язку, який стає помітним лише в межах цілого транзитного сюжету, розкриваючись у генераційному вимірі інституційної пам'яті, поступовому формуванні етосу проактивного громадянина.

Так, лідери студентської «революції на граніті» доби УРСР залишаються діючими акторами щоденного плебісциту в часи Незалежності. Середня ланка керманічіїв Помаранчевої рево-

люції («польові командири») реалізує себе також у складі депутатського корпусу та інших гілок державної влади. Креативний (прото)клас, що конституювався як політичний актор в ході Революції Гідності, протягом 2014–2022 рр. визначає етос опору агресії верств/мереж, що залишаються лідерами суспільної довіри (волонтери, ЗСУ, Церква), визначивши успіх українського спротиву після початку вторгнення.

В світлі сказаного, можна говорити про мобілізацію щоразу нових верств нараторів (редакторів, публічних інтелектуалів, блогерів) до сфери практичної політики, які приносять з собою також нову візію реформ. У цьому плані, інакше відкривається й амбівалентність спадку радянського етапу української модернізації, де засадничо артикульована модерна фігура революційного наратора («національного поета, революціонера-демократа»), в зв'язку з чим російсько-українська війна постає також у вимірі «війни за радянську спадщину», її символічний капітал.

Мета статті. В статті досліджується процес інтеріоризації інституційних змін української політичної доби демократичного транзиту в перебігу зміни генерацій, що знаходить вияв у поступовій адаптації нарративів перехідної доби до стандартів глобального громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Рухаючись в обраному напрямі, констатуємо, що феномен Майдану як гібридної *power game*, що постає в обороні zagrożеної Європрії, виявляє також риси гри ідентичності, наслідком якої стає зміна внутрішніх нарративів (*inner narratives*) акторів, що дозволяє вести мову про *синхронізацію* дії інституційних, комунікаційних та ціннісних чинників у новому етосі громади. Далі він закріплюється в родинних історіях («селфі з революцією»), освітніх програмах і т. ін.

Оскільки спроба «гри на пониження» з боку частини істеблїшменту виступає тригером соборного ефекту «революційного свята», в ряду його нараторів ми вирізняємо як необхідну *фігуру фанатика*, носія «політики страху», протиставленого політиці довіри. Осміювання цієї фігури в перформативній комунікації карнавалу революції [2] («дякувати Кучмі і Януковичу за Майдан») створює підмурівок солідарних дій початково

парасолькової організації («на цьому майдані») як емерджентного актора («не злий Майдан»).

Звернемо увагу, саме після того, як суспільний порядок денний набуває у щоденному плебісциті формату історії гідності: *вибори вкрали* (2004) та *побили дітей* (2013), необоротним стає розгортання подій за алгоритмом суспільного протистояння «інтереси vs цінності» (апробованого вже в ході студентської «революції на граніті»). При цьому щоразу на шляху обопільної мобілізації опозицією й урядом доступних ресурсів у певний момент відбувається розвал «владної команди», коли за поетапного підняття ставок в розпорядженні уряду залишається тільки *ultima ratio*, на якому не всидиш. Одним з вирішальних моментів, як бачимо в підсумку, стає тут втрата істеблішментом символічного капіталу (М. Озуф [3] каже про «перетікання сакральності»): солідаризація на стороні Майдану усіх політичних сил у 2004-му, як усіх релігійних деномінацій у 2013-му.

У нашій праці, що вміщує в фокус уваги чинник відповідальності акторів та його імплікації в політичному дискурсі перехідного суспільства [4] ми запропонували наступну інтерпретацію цілого транзитного сюжету.

Вітчизняна уявлена спільнота в ході реформ, які спираються на потенціал модерності, успадкований від доби УРСР, в межах здійснення курсу на євроінтеграцію поступово накопичує соціальний капітал (суттєвою мірою в «тіньовому» секторі), що дозволяє в критичні моменти протистояння верств нового громадянського суспільства діям «шантажистської» держави (*blackmail state*), інвестувати активність мереж довіри в публічну сферу (Ч. Тіллі), задіюючи між іншим потенціал світових ЗМІ як «четвертої влади» глобального громадянського суспільства. Важливим висновком при цьому стає теоретичне положення щодо дискурсу перехідного суспільства, який виступає носієм інституційної пам'яті демократичного транзиту.

Доповнивши цю теоретичну модель важливими аспектами генераційного виміру [5] (зв'язок «середній клас плюс студентство» виступає осердям опору спробам встановлення квазітоталітарного режиму), а також ролі громадянської релігії, що передбачає орієнтацію громадян у плані всіх форм суспільної комунікації на ігри з ненульовою сумою (*win-win*), ми постали перед необхідністю артикулювати багатомірний чинник синергії взаємодії політичних акторів, який у робочому порядку визначили як *демон Майдану* (агори).

Поряд з відомими теоретичними абстракціями в сфері природничонаукового знання (демон Лапласа, демон Максвелла), пам'ятаємо також демонів Маркса («ідеї, до яких розум приковує нашу совість») і Сократа, який відмовився залишити місце ув'язнення всупереч Законом, що їх

породженням з усією очевидністю визнавав себе (вказемо принагідно на спробу ввести подібний концепт для опису реалій пострадянського простору [6]).

Особливо показово згаданий чинник виступає, коли актор має до діла з ситуацією, в якій очевидно поступається ресурсами *power game* іншій стороні. Звернемося до прикладів.

Президент Леонід Кучма у книзі «Україна не Росія», торкаючись теми серпневого путчу 1991 року і дій тодішнього голови парламенту Леоніда Кравчука, свідчить: «о 9-й ранку 19-го серпня до кабінету Л. М. Кравчука з вимогою ввести надзвичайний стан в Україні з'явилися командуючий Київським військовим округом генерал Чечеватов, перший секретар ЦК КПУ Гуренко і генерал армії Варенніков, що прилетів з Москви. Кравчук спокійно пояснив відвідувачам, що, відповідно до Конституції УРСР (він показав її гостям), надзвичайний стан може ввести тільки Верховна Рада республіки, а голова Верховної Ради такими повноваженнями не володіє. Слідом за цим, у телевізійному зверненні, він закликав народ України до громадянського миру, виваженості і порядку, переконував зберігати спокій, єдність і згуртованість, а головне – не допустити кровопролиття».

І далі, заперечуючи тим, хто вбачав у тодішньому голові парламенту мало не спільника путчистів: «Леонід Макарович вчинив мудро, наголошуючи на необхідності дотримуватися конституційної процедури. Якби він з порога заявив, що не дозволить ввести надзвичайний стан, командуючий Київським округом Чечеватов міг би оголосити воєнний стан. У нього були відповідні повноваження від міністра оборони СРСР Язова, а війська до Києва вже були стягнуті» [7].

Зіставимо з цим епізодом свідчення не названого активіста часів зародження «помаранчевого» протесту в умовах монополізації командою чинного глави уряду інформаційного простору під час президентської кампанії – 2004: «Бігморд – це мій персональний засіб масової інформації. Ляпка на пиці Януковича – мій короткий та зрозумілий для усіх меседж. Я не можу довести в їхньому суді, що «бігморд» якимось надто багато для скромного бюджету виборчої кампанії п. Януковича. Я не можу заявити в ток-шоу або в новинах про те, що я думаю про цього кандидата і як я його насправді підтримую. У них є телебачення, радіо і газети. У мене є інтернет і фарба в руці».

Я бачу по обличчях людей, які бачать результат моєї дії і посміхаються йому (завважимо цей момент задіяння сміхового начала. – *Е. Ш.*), що це саме те, що вони хотіли зробити, але не наважувалися. Я викликаю своєю дією почуття, найбільш близькі до того, що називається єдністю – люди єдині в несприйнятті злочинця, який рветься до влади. Можна називати це дитинністю, дурістю,

провокацією і т. д. Насправді, все просто: бігмод – це мій персональний засіб масової інформації» [8].

В обох випадках перед нами постає акт ініціації політичної гри, апеляція до візаві як носіїв громадянського темпераменту (опоненти глави українського парламенту, згадаємо, не взяли на себе відповідальності нехтування конституцією УРСР). Можна сказати, в цьому акті учасники постають подібно Сократу відкритими до голосу Законів як породжені ними. Ймовірно, слід тут згадати про розрізнення, яке проводиться в англійській мові між *power* і *authority*.

Зрозуміло, при цьому має бути взята до уваги умова громадянського темпераменту актора-ініціатора. Приміром, Я. Грицак, по гарячих слідах рефлексуючи над успіхом «помаранчевих», вбачав заслугу Ющенка як лідера протесту в тому, що він змінив вісь суспільної дискусії, зробивши її підставовою темою гідність (водночас протиставляючи йому фігури чинних президента і прем'єра, яким, говори вони про гідність, ніхто не повірить).

Коригуючи певною мірою згадану тезу (за свідоцтвом президента Польщі О. Квасневського, одного з модераторів розв'язання конфлікту, голова українського уряду у ряді епізодів, коли від нього залежало, чи обійдеться «елегантна» революція без кровопролиття, поведився цілком гідно), згадаємо, що поряд з харизмою, за Вебером, легітимуючий ефект мають також легальність і традиція. У цьому плані, незмінність протягом років Незалежності риторики «входження/ повернення в Європу» шести українських Президентів забезпечила недоторканність сюжету *Євромрії*, зумовивши зрештою її популярність («євроремонт», «євровікна» і под.).

Відтак, другий Президент України, виступаючи з промовою з нагоди тринадцятої річниці української Незалежності, висловившись по суті щодо мотивів «помаранчевого» протесту три місяці по тому, постає одним з її ключових нараторів (можна віднести це до проявів іронії історії): «Нещодавно соціологи запропонували громадянам України перелік із кількох десятків найважливіших цінностей, які може сповідувати людина. Найвищий бал отримала графа «Свобода». Можливо, у цю глибинну цінність кожен вкладає свій зміст, але для усіх нас свобода – це передовсім свобода народу, до якого волею Всевишнього тобі випало належати. Бо не може бути вільною людина, якщо нація її невільна» [9].

Музику творить народ, ми обробляємо. Повторюваний у критичних пунктах, передбачених теорією, формат протистояння Майдан vs Банкова, «вертикалі влади» та мережевого суспільства, може викликати резонне запитання: через що влада не вчиться, наражаючись у підсумку на тожсамий за форматом протест? Чому запит

блогера М. Найєма «хто сьогодні готовий вийти на Майдан» виявляється достатнім для початку акцій протесту у 2013-му, подібно як ініціатива з помаранчевою стрічкою у 2004-му для того, щоб у цей колір миттю вбралася столиця?

Звернемося до свідчень щодо ситуації напередодні вибуху соціологині І. Бекешкіної (2013) та журналіста й історика Д. Яневського (2004).

І. Бекешкіна: «Влада так старанно переконувала цю молодь, що Україна йде в Європу, що ми підпишемо Угоду про асоціацію і навчатися і працювати там стане легше, а згодом, можливо, з'явиться й безвізовий режим... І молодь поклала на це свої життєві плани. Адже в самій Україні, на жаль, зараз сформовано глуху ситуацію для самореалізації. Соціальні ліфти не працюють, всюди корупція, нагору проходять тільки «свої». Відтак молоді люди сподівалися на полегшення можливості реалізуватися за кордоном. Це не просто припущення. Ми нещодавно проводили опитування, не лише серед студентів, а й поміж громадян узагалі, стосовно того, що найбільше не влаштовує українців у нашій вищій освіті. Так ось, претензій багато, але на першому місці те, що наші дипломи не визнаються у світі! І в таких умовах раптом виявляється, що Україна вже нікуди не йде. Такий «облом». Молодь цим обурилася – не в тому навіть сенсі, що в неї відібрали мрію, а в тому, що їй поламали плани на майбутнє» [10, 31].

Д. Яневський: «Для десятків і сотень тисяч громадян України дилема їх власного життя станом на осінь 2004 року формулювалася гранично просто: або зберегти та примножити зароблене в барах Мадрида, на будівельних майданчиках Нью-Йорка, у будинках для літніх людей Мілана, на базарах Стамбула, у ресторанах Лондона, нафтових просторах Тюмені, кравецьких майстернях Афін, офісах Києва, або твою, твою єдину і неповторну шкуру завтра знімуть і розіпнуть на барабані... У термінах Марксової соціології це називається революцією міських середніх верств. «Помаранчева» революція була насправді і «помаранчевою», і революцією. Революцією новопосталого міського середнього класу, основна маса якого зосереджена зараз у Києві. Політичний режим, обіпертий на Конституцію 1996 року, не залишив їм вибору – або померти на колінах перед входом до будь-якої районної державної (податкової, пожежної абощо) адміністрації, або жити стоячи, нехай на морозі, нехай на Майдані, нехай 18 днів і 18 ночей. Погодьтеся – це не трагічна ціна за право почуватися гідною людиною – нехай навіть і у власних очах» [11, 140–141].

Таким чином, перед нами повторювана картина негарантованості державою базових прав людини і громадянина (недотримання урядом взятих на себе зобов'язань), що ставить під загрозу

долю цілої генерації. У таких умовах апеляція до гідності громади (надто за дедалі доступніших засобів комунікації) стає детонатором, достатнім, щоб від звуку голосу зійшла лавина.

Проте, знову нагадаємо, лише історія про порушену гідність, де на кін стає доля цілої генерації, творячи «солідарність уражених» (що дозволяє, між іншим, залучити потенціал «четвертої влади» глобального громадянського суспільства, частиною якого стає вітчизняна аудиторія) визначає історію успіху українського протесту. Відповідно, Майдан як наратор, карнавальному сміху й пісні якого уряд щоразу протиставляє лише залякування та замовчування, в сьогоднішньому «суспільстві вистави» (Гі Дебор) здобуває перемогу в форматі всі жанри добрі, крім нудного.

Якщо тепер у ретроспективі транзитного сюжету зіставити ідею революційного постановня креативного класу (Я. Грицак) з motto помаранчевого 2004-го («народилася нація») та початку багатопартійності (діяльність Руху доби пізньорадянської лібералізації), і те, що ідеї *народності, класовості, партійності* наявні вже в складі радянського уявленого, по-перше, справляє враження ніби перед-писаність траєкторії пострадянського етапу розвитку України (який можна представити у плані дестигматизації трьох згаданих наративів), по-друге, постає питання, чому ця траєкторія розійшлася з російською, закоріненою у тій самій спадщині?

Щодо першого, евристичним може бути звернення до Токвілевого підходу, запропонованого в праці «Старий порядок і революція» [12], де він показує суттєвішу залежність нового режиму від попереднього в плані інтелектуального капіталу, ніж це видавалося тодішнім акторам спроби радикального розриву (не маючи можливості за обмеженнями цієї роботи опрацювати згаданий сюжет, обмежуємося тут вказівкою на цю можливість).

Щодо другого, слід зважити на згадані раніше реалії травми модернізації як складник інституційної пам'яті транзиту. В даному випадку має значення, що «діагностична карта» Росії й України тут суттєво різняться. Ані Чорнобиль, ані Голодомор не належать до «больових точок» російської свідомості. Натомість до кінця не залагодженою залишається травма громадянської війни, таборів і, про що зрідка згадується в публічному просторі, не впорядкованих поховань часів Другої світової. Не маючи можливості, знову ж таки, розглядати названі теми в межах цієї роботи, звернемо увагу на наслідки, що стосуються нашої теми.

Робота над оприявленням та опрацюванням травм, яка почалася в пізньому СРСР з проголошенням курсу «гласності й перебудови» (під поширеною назвою усунення «білих плям» історії), досить швидко дала перші плоди, зокрема щодо відкритості архівів, змін у шкільних курсах

історій і под. Проте з переходом РФ і України до розвитку як незалежних держав ми спостерігаємо в цьому пункті важливу відмінність. Якщо Україна створила наратив «післячорнобильської бібліотеки» [13] і продовжує творити «наратив Голодомору» (до зусиль у цьому напрямі належать також діяльність на дипломатичній арені щодо визнання іншими державами голоду 1932–1933 геноцидом та ініціатива «Запали свічку»), в РФ, на межі тисячоліть, розпочинається поступове згортання спроб опрацювання травматичного досвіду (символічно віхою може виступати тут повернення до символіки радянської доби, зокрема гімну).

Святе місце порожне не буває, не опрацьована травма дає хід ресентименту. «Маленькі переможні спецоперації» на Кавказі, в Криму й спроба поточної не були б можливі без рейтингоманії управлінської верстви, до якої «в темну» втягували нові покоління, зокрема із застосуванням новітніх комунікаційних технологій мережевої доби («дедывоевали», «можемповторить» і т. ін.), до чого доклався російський креативний клас, змушує згадати назву популярної книжки про падіння дому Романових «Двадцять три сходинки вниз». Шлях від підірваних будинків 1999-го до 2022–2023-го бачимо нині як неухильний: не цінуючи лица, за Орвелом, цінуватимемо чобіт, який на нього наступає.

Проте тут-таки, звертаючи увагу, наскільки буквально справджується формула «що написано пером», слід нагадати максимум часів Великої Французької революції: *це гірше, ніж злочин, це помилка*. Коли у 1999-му вся Росія читає на ТБ рядки національного поета і тут-таки, ніби не було написано двісті років тому:

Прогнівали ми Бога, ізгрішили,
Владикою собі царевбивцю
Ми нарекли

чинить (замінімо царе- на діто-) подібно. – це, очевидно, вияв сліпоти, не почуте попередження. Проте можна в цьому вбачати також неминучість повернення нових поколінь до етосу класики як і, водночас, що в царині *vita narrativa* і один у полі воїн.

Висновки. У цій роботі, розглядаючи в плані необоротності українського демократичного транзиту чинник *Європрії* в контексті її зв'язку з глобальним громадянським суспільством, ми звернулися до феномену Майдану як гібридної владної гри, що містить також риси гри ідентичності, через яку відбувається творення нового етосу громади. Карнавал революції виступає при цьому в форматі *authority game*, основою якого стає історія гідності, на яку зав'язана доля цілої генерації, що дозволяє задіяти потенціал «четвертої влади» глобального громадянського суспільства. Дестигматизація наративів, наявних в радянському уявленому (ідеї народності, класовості, партій-

ності), через яку можна побачити єдність сюжету постання вітчизняного креативного класу, в перспективі робить актуальним звернення до Токвілевої евристики при подальших дослідженнях теми.

Література

1. Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Київ: Парлам.вид-во, 2016.
2. Кені Педрик. Карнавал революції. Центральна Європа 1989 року. Київ: Критика, 2006. 471 с.
3. Озуф Мона. Революционный праздник. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 416 с.
4. Щербенко Е.В. Пригадуваний ресурс. Момент відповідальності в українському політичному дискурсі перехідної доби (1985–2014 рр.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 248 с.
5. Щербенко Едуард. Кризи ідентичності як чинник українського демократичного транзиту. Генераційний аспект // *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 2022 No. 2. P. 242–248.
6. Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби. Київ: Політична думка, 1997. 494 с.
7. Кучма Л. Д. Україна – не Росія. URL: <https://coollib.com/b/263313/read?p=192&cnt=9000>
8. Тот, хто стрелял: Манифест. URL: <https://maidan.org.ua//static/mai/1093437956.html>
9. Найвище щастя – виводити на орбіту сучасної цивілізації рідну країну. Виступ Президента України Л. Д. Кучми на урочистому зібранні з нагоди 13-ї річниці Незалежності України // 2000. 2004. 27 серпня – 2 вересня.
10. Ірина Бекешкіна: «Це європейське покоління» // *Тиждень*. 2013. № 50.
11. Яневський Данило. Хроніка «помаранчевої» революції. Харків: Фолю, 2005. 319 с.
12. Токвіль Алексіс де. Старий порядок і Революція. Київ: Юніверс, 2000. 224 с.
13. Гундорова Т.І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ: Критика, 2005. 263 с.

Анотація

Щербенко Е. В. Vita narrativa. Європія і креативний клас. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню Європії як чинника українського демократичного транзиту, що виступає джерелом нових нарративів громадянського суспільства, з чим пов'язано формування етосу проактивного громадянина. Піддається аналізу феномен Майдану як гібридної power game, що виявляє також риси гри ідентичності, за підсумками якої змінюються внутрішні нарративи акторів. Вміщення в фокус уваги суспільного порядку денного історії гідності та осміяння фігури фанатика як носія політики страху, протиставленого політиці довіри, мають ефектом втрату істеблшментом символічного капіталу і перетікання сакральності (М. Озуф). Пропонується концепт «демон Майдану (агори)», що дозволяє говорити, поряд з power games, про authority games. Обговорюється зв'язок цього феномена з варіантами легітимації, за Вебером, у світлі чого

виявляється вага незмінності риторики «входження/повернення в Європу» шести українських Президентів. Обговорюючи питання джерел нездатності істеблшменту видобувати уроки з досвіду, звертаючи увагу на ситуацію, що передувала революційним вибухам, де виявляється негарантованість з боку уряду конституційних прав громадян, доходимо висновку, що апеляція до гідності громади у подібній ситуації виступає достатньою умовою початку протесту. Водночас, лише історія гідності, де на кін стає доля цілої генерації, забезпечує історію успіху українських протестів 2004 і 2013–2014 рр. У ретроспективі транзитного сюжету звертається увага на наявність у радянському уявленні ідей народності, класовості, партійності, що дозволяє інтерпретувати історію постання українського креативного класу в плані дестигматизації нарративів, відзначається плідність звернення тут до Токвілевої евристики. У цьому зв'язку розходження між українською і російською траєкторіями транзиту трактується як наслідок вибору опрацювання травми модернізації або відмови від нього. В останньому випадку неминучим стає шлях ресентименту, в світлі чого російська агресія 2022–2023 постає закономірним наслідком вибору РФ на межі тисячоліть.

Ключові слова: генерація, демократичний транзит, Європія, креативний клас, Майдан, наратор.

Summary

Shcherbenko E. V. Vita narrativa. Eurodream and creative class. – Article.

The article is devoted to the study of Eurodream as a factor of the Ukrainian democratic transition, which acts as a source of new narratives of civil society, which is connected with the formation of the ethos of a proactive citizen. The Maidan phenomenon is analyzed as a hybrid power game, as a result of which the inner narratives of the actors change. Placing the history of dignity in the focus of attention of the public agenda and ridiculing the figure of fanatic as the bearer of the policy of fear, opposed to the policy of trust, gives a basis for the establishment's loss of symbolic capital and the flow of sacredness (M. Ozuf). The concept of 'Maidan (agora) demon' is proposed, which allows us to speak, along with power games, about authority games. The connection of this phenomenon with the options of legitimation, according to Weber, is discussed, in the light of which the weight of the immutability of the rhetoric of 'entering/returning to Europe' of six Ukrainian Presidents is revealed. Discussing the issue of the sources of the establishment's inability to draw lessons from experience, paying attention to the situation preceding the revolutionary explosions, where the constitutional rights of citizens are not guaranteed by the government, we come to the conclusion that an appeal to the dignity of the community in this situation is a sufficient condition for the start of a protest. At the same time, only the story of dignity, where the fate of an entire generation is at stake, provides the story of the success of the Ukrainian protests of 2004 and 2013–2014. In the retrospect of the transit, attention is drawn to the presence of ideas of 'narodnist', 'clasovist', 'partiynist' in the Soviet imaginary, which allows to interpret the history of the emergence of the Ukrainian creative class in

terms of destigmatizing narratives, attention is drawn to the fruitfulness of the appeal to Tocqueville's heuristics. In this connection, the difference between the Ukrainian and Russian trajectories of transit is interpreted as a consequence of the choice of working through the trauma of modernization or rejecting it. In the latter case, the path

of resentment becomes inevitable, in the light of which Russian aggression in 2022–2023 appears to be a natural consequence of the Russian Federation's choice at the turn of the millennium.

Key words: creative class, democratic transition, Eurodream, generation, narrator.